

85/29 Ankebut Suresi

1. “Elif, Lâm, Mîm” mukattaa harfleridir. Anlamı için bkz. www.fcr.com.tr/kuranaydinligi/hurufumukattaa

2. İmtihan veya deneme anlamında kullanılan “fitne” kelimesi, işkence anlamına da gelmektedir. Burada kastedilen imtihan, inancı uğruna zorluklara katlanmak ve inancını fiilen ispatlamak anlamındadır. İman iradî bir kararla başlar ama ondan ibaret değildir. O kararın arkasına yüreğini koyup vicdanî ve ahlakî yüceliğe götüren bilinçli, azimli bir eylemle sabır ve metanet sınavından geçmeyle tamamlanır. 2/Bakara 214; 3/Âl-i İmran 142, 179; 47/Muhammed 31 ve 9/Tevbe 16. ayetlerde bu mesaj tekrarlanır. 2-6. ayetler işkence altındaki müminlere ümit ve sabır öğütlemekte, verdikleri mücadelenin kendilerinin yararına olduğunu bilmelerini ve Allah’tan yardım beklemelerini hatırlatmaktadır. 4. ayetse işkenceci kâfirleri eleştirmekte, yaptıklarının yanlarına kalmayacağını ihtar etmektedir.

3. İnsanların sorumlu olmaları ve hesaba çekilmeleri için ne yapıp yapmayacaklarını Allah’ın önceden bilmesi yeterli değildir. İnsanlar denenip sorumluluklarını eylemsel olarak sergilemeden sorumlu tutulmazlar. Bu nedenle Allah onları sadece söyledikleriyle değil, davranışlarıyla ortaya koydukları samimi duruşla değerlendirmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

4. Müminlere baskı uygulayarak Allah’ın dinine engel olacaklarını, Allah’ın kendilerini yakalayıp cezalandıramayacağını ve yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanan işkenceci zalimler eleştirilmektedir. Ragıb ve bu surenin 22. ayeti ile Enfal 59. ayeti delil getiren Zemahşerî bu ayeti böyle yorumlamışlardır (*Müfredat; Keşşaf*).

5. Bu ayet, cihaddan söz eden ilk ayetlerdendir. Bu, savaş anlamında değil, mücadele anlamında genel bir ifadedir. Surenin son ayeti de bu anlamda cihaddan bahsetmektedir. Tefsircilerin verdiği bilgilere göre surenin ilk ayetleri, özellikle denemeden bahseden ilk 3 ayet, inandığını söyleyip de hicret etmeyi göze alamayan Müslümanlar hakkında nazil olmuştur (Maverdî, *en-Nüket*).

6. Anne babaya itaat konusunda bkz. 31/Lokman 14, 15; 46/Ahkaf 15-18. Ancak bu emrin ardından evlatlarını şirke zorlamak için bu itaati istismar etmek isteyen kötü niyetli müşrikler konusunda ciddi bir uyarı gelmektedir. Anne ve babasının istismarına maruz kalan Sa’d b. Ebi Vakkas ve Ayyaş b. Ebi Rebia gibi sahabiler hakkında inmiştir (Ebussuûd, *İrşad; Mevdudî, Tefhim*).

7. Bu ayetler Mekkeli münafıklardan bahsetmektedir. Çünkü Medine’de işkence olayı yoktur. Kalben inandığı halde işkencelere dayanmadığı için diliyle yalanlamak zorunda kalan samimi Müslümanlar da vardı (16/Nahl 106). Ancak bunların dışında korkak ve şahsiyetsizlik nedeniyle ikiyüzlü davranan münafıklardan da söz edilmektedir (Firuzabadî, *Tenvir*). Fakat baskı altındaki müminleri zor durumda bırakmamak için Mekke döneminde bunlar üzerinde fazla durulmamıştır. Ancak hem baskıdan şikâyet edip hem de hicret etme imkânı ortaya çıktığı halde hicretten kaçınmak samimiyetsizliği ele vermektedir. Bakara suresinden başlayarak Medine döneminde inen surelerde münafıklar hakkında daha geniş bilgiler verilecektir.

8. Müşrikler ahirete ve hesaba inanmadıkları için Müslümanlara günahlarını yüklenecekleri yalanını çok kolay söyleyebiliyor ve onların kafalarını karıştırmaya çalışıyorlardı. Ancak bir sonraki ayette, kendi günahlarını yüklenmenin yanısıra insanların Müslüman olmasına engel olmalarından dolayı ayrıca günah yüklenecekleri haber verilmektedir.

9. Hz. Nuh 950 yıl yaşamış ve bu süre boyunca denenmiş ve mücadele etmekten bıkmamıştı. Size ne oldu ki on yılda bıktınız ve şikâyet ediyorsunuz!

10. Ayet kelimesi, hem ibret hem mucize anlamına gelmektedir. Ayet kılınan şey gemi olabileceği gibi helak edilen kâfirler ve kurtarılan müminler de olabilir. Peygamberden mucize isteyerek köşeye sıkıştıracaklarını düşünenler, helak edilerek kendilerinden sonrakiler için ibretlik hale getirilmişlerdir. Hicret sürecinde Hz. Nuh ve İbrahim kıssalarına atıf yapılması tesadüf değildir (*Zemahşerî, Keşşaf; Âlûsî, Ruhu'l-Maanî; Mevdudî, Tefhim*).

11. Hz. İbrahim (as), putperestlerin hayalî tanrılar icat ederek onların kendilerine rızık verdiklerine inandıklarını ve onlara kulluk ettiklerini söylemektedir. 30/Rum 39. ayette Mekkeli müşriklerin de Allah katında torpilli gördükleri putlardan bereket bekledikleri ve onlar için bağışta buldukları anlatılmaktadır. Bu ayetten 23. ayete kadar Hz. İbrahim kıssasının arasına müşriklere yönelik mesajlar girmektedir.

12. Müşrikler Allah'ın yaratmasını kabul ediyor, yeniden dirilmeyi akıllarına sığdıramıyorlardı (*Zemahşerî, Keşşaf*). Onları düşünmeye davet eden çok mantıklı ve ilmî bir cevap verilmektedir: Dünyadaki yoktan yaratmayı anlayan ahirette yeniden yaratılmayı da anlar!

13. Buradaki dileme, kulun iradesini yok sayma anlamında olmayıp Allah'ın azap etme veya merhamet etmesine kimsenin engel olamayacağını beyan etme anlamındadır. Çünkü bir sonraki ayete bakılırsa müşriklerin yardımcı veya şefaathçi kabul ettikleri velileri reddedilmektedir. Azabı da cezayı da kul hak etmektedir (*Maverdî, en-Nüket; Mevdudî, Tefhim*).

14. Dost, hami ve otorite anlamına gelen “veli” kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3. Bir önceki ayetle bağlantılı düşünülürse “Allah, cezalandıracağı veya ödüllendireceği kimseyi bildiği için kimseye sormaz; sizi kayıracak kimse de olmayacak.” anlamında bir hüküm vermektedir (*Mukatil, et-Tefsir; Mevdudî, Tefhim*).

15. Bu ve devamındaki ayetler, Hz. Peygamber'in hicret kararını ilan eder gibidir (23-26). Ayetlerde müşriklerin Allah'ın dininden ümit kestiği dile getirilerek Hz. İbrahim'in katline karar veren kâfirlerin örneği gelmekte, ardından Hz. İbrahim'in son sözleri ve hicret kararı dile getirilmektedir. Üstelik Hz. Lût'un (as) kıssası da paralel olarak anlatılmaktadır. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre Müşriklerin Darun Nedve'de toplanıp kendisini ortadan kaldırmak için and içtiklerini haber aldığı zaman Hz. Peygamber ve yol arkadaşı harekete geçmiştir. Fakat hicret sürecinde gelen bu surede kâfirlerin evi örümcek evine benzetilirken, sonraki tarihçiler Hz. Peygamberi hicrette müşriklerden koruyan mucizenin örümcek evi olduğunu anlatmışlardır (*Azimli, age, s. 197-208*).

16. Allah İbrahim'i ateşten kurtarmıştı. Ateşi yakmayan bir nesneye dönüştürmüştü (21/Enbiya 69). Ateşin huyu değişti de müşriklerin huyu değişmedi. Bunda nice ayetler, ibretler vardır. Müslümanlar İbrahim gibi sabırlı ve metin olmalı ki taş erimeli, su donmalı, ateş sönmelidir.

17. Hz. İbrahim kıssası burada bitmemektedir; 31. ayetten itibaren devam etmektedir. Aynı olayların kahramanı olarak Lût ile ikisinin kıssası bir arada anlatılmaktadır. Bir sonraki ayetin başındaki cümleden, yeğeni Lût'un ona bu konuşmalar sonunda inandığı ve onunla birlikte hicret ettiği anlaşılmaktadır.

18. Bu söz Lût'a ait olabilir; ancak Hz. İbrahim'e ait olması daha makuldür (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Çünkü Lût ona tâbi olduğu için bu karar Hz. İbrahim'in kararı gibi görünmektedir. Ancak bu kararla her ikisi de hicret ettiği için sonuç değişmemektedir. Ümmet, peygamberinin yolundan gider. Bu ayet hicret sürecinde geldiği için Hz. Peygamber ve Müslümanların hicret kararına denk gelmektedir. İbrahim'in, yurdundan çıkarılması, tevhidin babası olarak anılacağı mücadelesinde nasıl dönüm noktasıysa hicret de Hz. Peygamber ve arkadaşlarının mücadelesinde bir dönüm noktasıdır. Sonuçta Allah'a güvenerek yola çıkanlar değil, örümcek ağını yurt sanıp da insanları oradan çıkarırlar yurtsuz kalmaktadır.

19. Bu ayetin başındaki Lût ile ilgili ifade 14. ve 16. ayetlerdeki Nuh ve İbrahim ifadelerine matuftur (*Zemahşerî, Keşşaf*). Hz. İbrahim ve Lût (as); Hz. Şuayb, Musa ve Harun gibi aynı dönemde peygamberlik yapmışlardır.

20. Hz. Lût, hayatı pahasına bir mücadele vermiş ve iki kızı dışında kimseye söz anlatamamıştı. Eşi bile Lût'a inanmamış, kavminin fasit dininde kalmayı yeğlemişti. Sonunda istediği yardım yetişti; onu ve kızlarını zalimlerin tasallutundan kurtardı. Hz. İbrahim, şimdi el-Halil diye bilinen Batı Şeria'daki Hebron'da yaşıyordu. Oradan bakınca Ölü Deniz'in kenarındaki Sodom Gomore görünüyordu ve Lût (as) orada yaşıyordu. Bu nedenle azabı getirmekle görevli melekler "şu şehir" diye göstermektedirler. Nihayet o şehir yere geçti ve Tuz Denizi'nin yüz ölçümü ikiye katlandı. Müşrik Arapların Şam'a seyahat ederken ibret alabilecekleri bir başka ayet (ibret levhası) olarak yol kenarında duruyordu (26/Şuara 114; 11/Hud 74-76; 66/Tahrim 10. ayetler; Mevdudî, *Tefhim*).

21. Lût, çirkef insanların misafirlere kötülük planlayacaklarını tahmin ediyordu. Fakat gelenlerin azabı getiren melekler olduğunu henüz bilmiyordu. Kaygılandı ve çaresizliğini anlatmak için kollarını havaya kaldırdı (*Zemahşerî, Keşşaf*). Fakat Allah'ın yardımı tam da elçilerinin böylesi çaresizlik anlarında yetişir. 8. ayette anne ve babalarının hatırını kıramayıp hicret edemeyenlerin durumuna işaret edilirken bu ayette karısı helak olanlar arasında kalan Lût Peygamber'den bahsedilmektedir. Öyle bir süreçte bu daha da anlamlı görünmektedir.

22. Bu ayetin anlamı için bkz. 15. ve 31. Ayetler.

23. "Racâ" ummak ve ümitli olmak demektir. İbadet etmenin neticesi olan ahiretten umutlu olmayı ifade ettiği gibi Allah'a kavuşmaya ve hesaba inanmayı da kastetmiş olabilir (*Zemahşerî, Keşşaf; Neseî, Medarik; Mevdudî, Tefhim*). Kıssa Hz. İbrahim kıssasının devamında geldiği için Hz. Şuayb'ı onun torunlarından biri kabul edenler olduğu gibi, Medyen'in yerlilerinden kabul edenler de vardır (*Mukatil, et-Tefsir; Razî, Mefatihü'l-Gayb; Mevdudî, Tefhim*).

24. Araplar bu iki kavmin yaşadıkları yeri biliyorlardı. Yemen ve Hadramevt'i içine alan Güney Arabistan topraklarının tamamı, Âd kavminin memleketi (Ahkaf) olarak biliniyordu. Rabiğ'den Akabe'ye; Medine, Vadi'l-Kura ve Hayber'den Hicr, Teymâ ve Tebuk'a kadar olan Kuzey Arabistan ise Semud kavminin memleketi olarak biliniyordu. Bu iki kabileyi

amca çocukları kabul edenler de vardır (*Zemahşerî, Keşşaf; Mukatil, et-Tefsir; Mevdudî, Tefhim*).

25. Buraya kadar anlatılan kıssalar, müminlere ümit, kâfirlere tehdit olarak seslenmektedir. Allah geçmiş peygamberleri ve onların takipçilerini sahipsiz ve çaresiz bırakmadığı gibi Muhammed ve arkadaşlarını da bırakmaz. Önceki peygamberlere ve arkadaşlarına zulmedenleri Allah cezasız bırakmadığı gibi sizi de cezasız bırakmaz, ey müşrikler diye örnekler üzerinden bir göndermedir bu sesleniş (*Mevdudî, Tefhim*).

26. Özet kıssalardan sonra bu ve devamındaki ayetin gelmiş olması, ayrıca anlamlıdır. Putperestliğin, Allah'ı yok saymak anlamına gelmediğini, Allah'tan uzaklaşanların Allah'a yaklaşmak için aracı edinmeleri, bir bakıma kendi kafalarına örümcek ağları örmeleri anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Bundan önce inen 30/Rum 28-42. ayetlerde de önceki toplumların müşrik olduğu anlatılmaktadır. Dost, hami ve otorite anlamına gelen "veli" kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A'raf 3.

27. Bu ayet, 41. ayetle irtibatlı ele alındığı zaman işaret ettiği mesaj anlaşılır hale gelmektedir. Hak olarak yaratılan göklerin ve yerin dini de gerçek olmalıdır. Ya da hak olan yaratılış o hak (fitrî) dinin üzerine oturmuş olmalıdır (30/Rum 7, 8, 30). Batıl din, uyduruk dünya görüşünün bir parçası olduğu gibi anlamsız evren algısı da batıl dinlerin sonucudur (*Zemahşerî, Keşşaf*). Çünkü Kur'an; "Biz yeri, göğü ve ikisi arasındakileri batıl (uyduruk) bir şey olarak yaratmadık. O, kâfirlerin zannıdır..." (38/Sad 27) ayetiyle bunu açıkça ortaya koymaktadır. Aslında bu algı insanı da kendine benzetip şahsiyetsizleştirmektedir. Akif'in tabiriyle, mukallid insan sadece taklitçi insan olmakla kalmaz, taklidî insan haline gelir (Mehmed Akif, "Tefsir-i Şerif", *Sebilü'r-Reşad*, sayı 27, s. 4).

28. Ayet, Kur'an okumayı ve namaz kılmayı birlikte emretmektedir. Bu sadece namazda Kur'an okumayı değil, Kur'an'ı okuyup özümsemeyi de emretmektir. Namazın aşırılıktan ve bütün kötülüklerden alıkoyacağı dile getirilerek imanı ahlaka dönüştüren bir eylem olduğuna işaret edilmektedir. Bazı hadislerde de kötülükten alıkoymayan namazın Kur'an'ın öngördüğü namaz olamayacağı dile getirilmiştir. (*Mevdudî, Tefhim*). Çünkü tefsircilere göre Allah'ın zikri hem Kur'an'ı hem namazı içerdiği gibi hem kulun Allah'ı hatırlaması hem de Allah'ın kulunu hatırlaması anlamına gelmektedir. Allah düşünülmeden kılınan namaz Allah'ın kabul edeceği bir namaz olmaktan uzaktır. (*Taberî, Camiu'l-Beyan*). Aslında namazla ilgili bu tespiti anlaşılmayan ve özümsemeyen Kur'an okumaya da teşmil etmek mümkündür.

29. "Zalim olan Ehl-i Kitap, müşrik ve kâfir olan kitap ehlidir (Tantavî, *el-Cevâhir*). Hz. Peygamber (sav), 31/Lokman 13. ayeti delil getirerek 6/Enam 82. ayetteki imanlarına zulüm bulaştırmayanların müminler olduğunu, nefesine zulmedenlerin müşrikler olduğunu söylemiştir (Buharî, *Tefsir* 20; Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, s. 200-333). 35/Fatır 32 ve 37. ayetlerde de kâfirlerden "zalimler" diye söz edilmektedir. Çünkü peygamberleri ve kendilerini Allah'ın oğlu kabul eden kitap ehli, müşrik ve kâfir olmuştur (5/Maide 18).

30. Bir önceki ayette başlayıp buraya kadar devam eden cümleler, Medine'de sık karşılaşılabilecek kitap ehliyle ilişkilerin diplomatik bir üslupla yürütülmesine yöneliktir; Müslümanlar uyarılmakta, ardından mesaj müşriklere yöneltilmektedir.

31. Bir önceki ayetle birlikte düşünülduğünde yaşayan kitap ehlerinden de Kur'an'a inananların olduğu anlaşılmaktadır.

32. Burada konu edilen okuma ve yazma, Hz. Peygamberin harfleri okuyabilmesi veya okuyamaması değil, daha önce okuduğu bir kitabın olmaması ve düşüncelerini kitap olarak yazmamış olmasıdır. Dolayısıyla Kur'an'ı kendisinin yazmadığı vurgulanmaktadır. Çünkü müşrikler, kitabı kendisinin yazdığını iddia ediyorlardı. Ayet bu iddialara cevap vermektedir ve lafızları gayet açıktır. Hz. Muhammed, peygamber olduktan sonra da kendi düşüncelerini yazmamış, kendi sözlerini arkadaşlarının yazmasına müsaade etmemiştir. Bu da onların okuma yazma bilmedikleri anlamına gelmez. Tarihsel süreçlerde "ümmî" kelimesinin Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesi şeklinde değerlendirilmesi bir çarpıtmadır. Çünkü daha önce kutsal kitabı olmayan anlamındaki ümmî kelimesi, Hz. Peygamber için de bütün Araplar için de kullanılan bir deyimdir (7/A'raf 157, 158; 3/Âl-i İmran 20, 75; 62/Cuma 2).

33. Ayet kelimesi için bkz. 7/A'raf 132. Bir sonraki ayette mucize isteyenlere Kur'an'ın rahmet olarak sunulması, inkâr edip helak olmalarına yol açacak mucize beklentilerinden vazgeçmeleri için yapılan anlamlı bir çağrıdır.

34. Müşriklerin Allah'a eş koşması kâfirlik olarak değerlendirilmektedir.

35. Müşrikler ahirete inanmadıkları ve helakin gelmesini beklemedikleri için meydan okuyarak; "Haydi getir şu azabı!" diyorlardı (29. ayet). Ayetler bu tutumu azabı acele isteme olarak değerlendirmekte ve onların hiç farkında olmadıkları bir kuşatma altında olduklarını hatırlatmaktadır. Aynı şekilde mucize istekleri de böyle bir meydan okuma içeriyordu (50. ayet).

36. Ayetin, "Yaptıklarınızın karşılığını tadın." demek yerine, "Yaptıklarınızı tadın." demesinde ince bir nükte sezilmektedir. Çünkü suçlular, yaptıklarıyla cehenneme yakıt hazırlamaktadırlar (17/İsra 18).

37. Hicret sürecinde inen bu surelerde hicrete vurgu yoğunluk kazanmıştır; bu ayet de onlardan biridir. Bundan önceki ayetlerde kâfirlere azabın yaklaştığı hatırlatılırken, bundan sonraki ayetlerde de müminlere yol gösterilmekte, hicret teşvik edilmekte, Allah'a güven ve ümit telkin edilmektedir. Baskı altındaki müminlere yeni bir vatan gösterilirken (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 222), vatan telakkisi de ilahî ve evrensel anlamda yeniden tanımlanmaktadır. Bütün yeryüzü Allah'ındır. Allah'a özgürce ibadet edeceğimiz her yer sizin için vatandır. Vatana göre din değil, dininize göre vatan tasavvur etmelisiniz (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *Keşşaf*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*).

38. 59. ayet 58. ayetin devamı niteliğinde olduğu için sabır ve tevekkül çalışmanın bir sıfatı veya açıklaması olarak sunulmaktadır. Bu ayetler 56. ayetin devamı olduğu için muhacir müminlere iki cihanın cenneti vaad edilmektedir. Mülteci durumuna düşeceğimiz diye rızık endişesi taşımanıza gerek yoktur. Çünkü imanı doğrultusunda eylemde bulunurken, sabreden ve tevekkül edenleri Allah rızıklandırır. Rızıkını taşıyamayan nice canlı var ki onları rızıklandıran sizi de rızıklandırır (Mevdudî, *Tefhim*).

39. Gökler ve yer gerçek olarak yaratılmışsa (45. ayet) bu dünya (yakın hayat) yalan değil, sadece ön yüzünü gördüğümüz geçici bir gerçekliktir (*Zemahşerî, Keşşaf*). Çünkü dünya ve ahiret iki ayrı hayat değildir. Tek bir hayatın iki ayrı evresidir. Ahiret dediğimiz (ertelenen, uzak) hayat, bu hayatın öbür yüzüdür, bu hayatın sonucu ve sonrasidir.

Geçici olmayan hayattır ve en az bu yakın hayat kadar gerçektir ve hatta daha da gerçektir. Çünkü bu hayat, o hayatı anlatan ilahî hakikat üzerine kurulmuştur (30/Rum 7, 8, 30).

40. İslam'ın geldiği asırlarda insanlar kaçırılıp köleleştiriliyordu. Bizans ve Sasanîler tarafından ülkeler işgal ediliyordu. Fakat Mekke'nin saygınlığı nedeniyle Kureyş Arapları bundan korunuyordu. Fakat bu ayrıcalığı putlara bağlıyorlardı. Çünkü ayet şirk bağlamında geçmektedir (65 ve 66. ayetler; Zemahşerî, *Keşşaf*).

41. Kendi uydurdukları dinin Allah'ın dini olduğunu iddia eden ve o din adına Allah'ın gönderdiği gerçek dini inkâr eden müşrikler kastedilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *Keşşaf*).

42. Cihad, Allah yolunda verilen her mücadeleyi ve çabayı kapsayan bir kelimedir. Savaş da bu anlam haritasına dâhildir, fakat anlamı bundan ibaret değildir. Daha sonra gelen zorba yönetimler, kendi zulümlerini meşrulaştırmak için cihadı savaşa indirgerken fitne kelimesinin anlamını fesada dönüştürmüş ve zulme karşı isyan eden mücahidleri suçlamak için kullanmışlardır. Çünkü fitne, baskı ve işkence demektir. (Sarmış, *Rivayet Kültürü*, s. 121-169). Bu ayette fitneye karşı sabır ve ümitle mücadele etmek, cihad olarak nitelenmektedir. Allah onların cihadını kendi cihadı olarak sunmakta ve o yürekli vakıf insanları böyle şerefliendirmektedir (Bkz. 6. ayet). Genel manada iyilik anlamına gelen ihsan, cihadı da kapsayan bir kavramdır (7/A'raf 56). Allah kendi yolunda cihad edenlerle birlikte olacağını ve onları hedefe ulaştıracağını vaad etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*).